

Кормовими біотопами птахів слугують лісові річки, меліоративні канали, озера, болота з відкритим плесом, навіть ставки в межах населених пунктів та лани, які не обробляються. Від водоєм гнізда розташовуються на відстані від 5 до 2000 м ($n = 9$). З них 89 % знаходяться на відстані до 200 м.

Щодо кількості пташенят у виводку, то є мало даних. З 3 відомих виводків у 2008 р. в 2 було 4 пташенят, а в 1 – 3 пташенят. З усіх відомих виводків ($n = 7$) за останні 5 років у 43 % виросло 4 пташенят, у 57 % – 3 пташенят. Середній розмір $3,43 \pm 0,49$ пташенят.

Відмічено, що поряд з суцільними вирубками немає жодного жилого гнізда чорних лелек в даному регіоні, навіть якщо їх проводили взимку, птахи залишали гніздо.

Автори висловлюють подяку головному мисливствознавцю Новоград-Волинського лісмигоспу В.В. Демчуку, мисливствознавцю Городницького лісгоспу М.С. Шевчуку та всім працівникам цих господарств за допомогу в організації обліку.

Висновки

Чисельність чорного лелеки на території Новоград-Волинського району поступово збільшується і становить не менше 25 гніздових пар (станом на 2009 р.). На території району відбувається звикання цих птахів до антропогенного навантаження на екосистеми, як і по всій Україні в цілому. Найбільш суттєвим негативним чинником, який впливає на чисельність чорного лелеки, є лісозаготівля. 90 % гнізд побудовані на дубах; 95 % – в листяних лісах; 71,4 % – на висоті 8–15 м; 62,5 % – на товстих бокових гілках. Гнізда можуть використовуватись до 25 років. 89 % гнізд знаходяться до 200 м від водоєм, які є кормовими біотопами птахів. Середній розмір виводків $3,43 \pm 0,49$ пташенят.

Література

- Бокотей А.А., Дзюбенко Н.В. Чорний лелека в Україні. - Львів, 2007. - 17 с.
- Бумар Г., Горбань І. Біологія гніздування чорного лелеки *Ciconia nigra* L. на Поліссі. // Вісн. Львів. ун-ту. - Сер. Біол. - Т. 37. - Львів, 2004. - С. 159-168.
- Горбань І.М. Изученность и попытки оценок численности черного аиста на Украине. // Аисты: Распространение, экология, охрана. - Минск: Наука і тэхніка, 1992. - С. 186-194.
- Грищенко В.М., Головач О.Ф., Серебряков В.В., Скільський І.В., Савчук О.В. Підсумки проведення "Року чорного лелеки" в Україні. // Чорний лелека в Україні. - Чернівці, 1992. - С.1-16.
- Грищенко В.Н. Динамика численности и ареала черного аиста в Европе. // Беркут. - Т.3, вып. 2. - 1994. - С. 91-95.
- Грищенко В.Н. Биотехнические мероприятия по охране редких видов птиц. - Черновцы, 1997. - 143 с.
- Дзюбенко Н.В., Бокотей А.А., Журавчак Р.О. Чорний лелека *Ciconia nigra* (L.) в Рівненській області. // Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій. Матер. міжнар. наук.-практ. конф., присв. 10-річчю Рівнен. прир. зап. (м. Сарни, 11-13 червня 2009 р.) / Ред. Будз М.Д. та ін. - Рівне: ВАТ "Рівненська друкарня", 2009. - С. 402-405.
- Довідник природних ресурсів Житомирщини / Укл. О.Я. Поліщук. - Житомир: Льонок, 1993. - 142 с.
- Жила С.Н. Распространение черного аиста на Украине. // Аисты: Распространение, экология, охрана. - Минск: Наука і тэхніка, 1992. - С. 194-197.
- Жила С.М. Причины сокращения численности та охорона чорного лелеки на півночі Житомирщини. // Беркут. - Т. 3, вып. 1. - 1994. - С. 52-53.
- Микитюк О. ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. - К.: СофтАРТ, 1999. - 324 с.
- Рідкісні та зникаючі види тварин Житомирщини: Навчальн. посібн. / А.П. Стадниченко та ін. - Житомир: Волинь, 2003. - 176 с.
- Червона книга України. Тваринний світ / Ред. І.А. Акімов. - К.: Глобалконсалтинг, 2009. - 600 с.
- Шкаран В.И. Распространение и некоторые особенности экологии черного аиста на севере и северо-востоке Вольнской области. // Аисты: Распространение, экология, охрана. - Минск: Наука і тэхніка, 1992. - С. 204-206.
- Штырвало Я.Е. Определение численности черного аиста в Предкарпатье путем анкетирования. // Аисты: Распространение, экология, охрана. - Минск: Наука і тэхніка, 1992. - С. 207-208.

НАХОДКИ НАСЕКОМЫХ, ЗАНЕСЕННЫХ В КРАСНУЮ КНИГУ УКРАИНЫ, В КУЛЬТУРНОМ ЛАНДШАФТЕ ЗАПАДНОЙ ЧАСТИ ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТИ

А.П. Шаповал, Н.А. Шаповал
Зоологический институт РАН

FINDS OF INSECTS INCLUDED IN RED BOOK OF UKRAINE, IN CULTURAL LANDSCAPE OF WEST PART OF POLTAVA REGION. Shapoval A.P., Shapoval N.A. - Nature Reserves in Ukraine. 16 (1): 60-62. - Entomological researches carried out from 1978 to 1997 in Lazirky village outskirts (Poltava region). Cited data about 6 species of insects included in Red book of Ukraine (*Lucanus cervus*, *Papilio machaon*, *Limenitis populi*, *Acherontia atropos*, *Saturnia pyri*, *Xylopa valga*).

Keywords: *Lucanus cervus*, *Papilio machaon*, *Limenitis populi*, *Acherontia atropos*, *Saturnia pyri*, *Xylopa valga*, Poltava region

ЗНАХІДКИ КОМАХ, ЗАНЕСЕНИХ ДО ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ, В КУЛЬТУРНОМУ ЛАНДШАФТІ ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ. Шаповал А.П., Шаповал Н.А. - Заповідна справа в Україні. 16 (1): 60-62. - 3 1978 по 1997 рр. в околицях с. Лазірки Оржицького р-ну Полтавської області попутно з орнітологічними проводилися ентомологічні спостереження. У статті наводяться дані по 6 видах комах, занесених до Червоної книги України (жук-олень, махаон, стрічкарка тополева, бражник мертва голова, сатурнія велика, звичайна бджола-тесля).

Ключові слова: жук-олень, махаон, стрічкарка тополева, бражник мертва голова, сатурнія велика, звичайна бджола-тесля, Полтавська область

НАХОДКИ НАСЕКОМЫХ, ЗАНЕСЕННЫХ В КРАСНУЮ КНИГУ УКРАИНЫ, В КУЛЬТУРНОМ ЛАНДШАФТЕ ЗАПАДНОЙ ЧАСТИ ПОЛТАВСКОЙ ОБЛАСТИ. Шаповал А.П., Шаповал Н.А. - Заповідна справа в Україні. 16 (1): 60-62. - С 1978 по 1997 гг. в окрестностях с. Лазорки Оржицкого р-на Полтавской области попутно с орнитологическими

проводились энтомологические наблюдения. В статье приводятся данные по 6 видам насекомых, занесенных в Красную книгу Украины (жук-олень, махаон, ленточник тополевый, бражник мертвая голова, сатурния большая, обыкновенная пчела-плотник).

Ключевые слова: жук-олень, махаон, ленточник тополевый, бражник мертвая голова, сатурния большая, обыкновенная пчела-плотник, Полтавская область

На протяжении почти 20 лет (с 1978 по 1997 гг.) нами проводились исследования гнездовой биологии птиц в окрестностях с. Лазорки Оржицкого района Полтавской области на площади около 10 км². При поисках гнезд многократно обследовались основные биотопы – луга и небольшие участки сырых ольховников в пойме р. Слепород, огороды, левады, а также поля и полезащитные и придорожные лесополосы на плакоре. Длительность исследований варьировала в разные годы от 2–3 недель до 1–3 месяцев. Попутно с орнитологическими наблюдениями проводились энтомологические сборы. В результате этих сборов получены данные по нескольким видам насекомых, занесенных в “Красную книгу Украины” (Червона книга..., 1994). Сведения по ним и приводятся в настоящем сообщении.

Жук-олень (*Lucanus cervus* Linnaeus, 1758). Редкий, но, по-видимому, регулярно встречающийся вид исследованной территории. Населяет в основном полезащитные и придорожные лесополосы, в которых имеются насаждения из дуба. Большинство встреч и приурочено к ним. Первый экземпляр (самец) в наше распоряжение поступил от детей 28.08.1988 г. В дальнейшем, одна самка была сбита 20.07.1996 г. проезжающим мотоциклом вдоль одной из лесополос в окрестностях села и предоставлена нам одним из местных жителей. От другого жителя получен самец, который также был найден в одной из окрестных лесополос летом 1996 г. (конкретная дата находки неизвестна). Нами данный вид наблюдался всего дважды: самец, низко пролетающий над приусадебным участком со стороны прилегающего поля, отмечен 13.07.1992 г. Самка, слегка поврежденной, найдена 10.8.1997 г. в колее грунтовой дороги в дубовой лесополосе. Следует сказать, что нами ежегодно обследовалось от 10 до 20 лесополос. Практически в каждой из них присутствовали деревья дуба, но только одна почти полностью состояла из этой древесной породы. Именно в этой лесополосе и был найден вышеуказанный экземпляр.

Интересные сведения получены от сотрудника Института зоологии НАН А.М. Полуды. Им был приобретен сельский дом с небольшим приусадебным участком в с. Усовка Пириятинского р-на, расположенном в 30 км к северу в пойме р. Удай. При посещении своего домовладения в конце мая-июне в середине 1990-х гг. коллега неоднократно обнаруживал внутри здания на подоконниках по несколько экземпляров взрослых жуков (и самцов, и самок). Живые особи им выпускались, а два погибших в июне 1997 г. самца переданы нам. Дом старой (традиционной украинской) постройки первой половины прошлого века был глинобитным, и имел, по-видимому, несущие конструкции из дуба, в которых и развивались личинки жука, а выведшиеся из них имаго пытались выбраться наружу из строения и скапливались на подоконниках. В довоенное время на изученной территории жук-олень был более обычным, т.к., по рассказам родителей одного из авторов, они часто его

использовали в качестве игрушек и нередко устраивали “бои” между самцами-рогачами.

Махаон (*Papilio machaon* Linnaeus, 1758). Во время многолетних исследований вид неоднократно встречался в окрестностях с. Лазорки и в самом поселке. Всего был отмечен 34 раза. Бабочки в основном наблюдались на приусадебных участках и огородах (12.07 – поодиночке 3 экз., 9.08 – сразу 3 экз., 10.08, 14.08 и 20.08 – по 2 экз., 15.07, 2–4, 6, 11, 16, 23, 24.08.1996 г. и 22.07, 9.08.1997 г. – по 1 экз.). В лесополосах среди разреженных посадок деревьев или на небольших травянистых полянках зарегистрированы – 30.06, 10.07, 28.07, 30.07.1992 г. и 15.07.1996 г. (по 1 экз.). Дважды (26.07.1992 г. и 13.08.1997 г.) махаон отмечен в конце огородов (левады), примыкающих к участку пойменного ольховника. Гусеница была найдена единственный раз на грядке с произрастающей на ней морковью.

Таким образом, встречи с данным видом происходили в основном в 1990-х гг. (1992 – 5, 1996 – 26, 1997 – 3 наблюдения). Ни в конце 1970-х, ни в 1980-х гг. на исследованной территории махаон нами не наблюдался. Характер и обилие приведенных встреч можно объяснить, с одной стороны, меньшим вниманием к энтомологическим объектам в 1970–1980-е гг., с другой, происходящим действительным увеличением численности вида. В начале 1990-х гг. часть полей, примыкающих к приусадебным участкам, была передана из местного колхоза жителям под огороды. Также, в результате экономического кризиса, в это время перестали обкашивать берега р. Слепород и многочисленных мелиоративных каналов, которые к середине 1990-х гг. сильно заросли зонтичными. Последние два обстоятельства, по-видимому, и обусловили рост популяции махаона на исследованной территории.

Ленточник тополевый (*Limenitis populi* Linnaeus, 1858). Единственная встреча вида относится к середине 1990-х гг. (точные данные не сохранились). Ленточник летал и присаживался несколько раз на ивовые кусты, растущие на восточной стороне поймы реки возле дамбы, отгораживающей отводной канал от значительного по величине искусственного пруда. Вдоль дороги, проходящей по дамбе, имеются насаждения из тополя и ивы.

Бражник мертвая голова (*Acherontia atropos* Linnaeus, 1858). О находке вида можно привести только воспоминания школьных лет одного из авторов. Во время учебы в средних классах (начало 1960-х гг.) возле палисадника из желтой акации (караганы), отгораживающего грунтовую дорогу от домовладения, сидевшая на земле бабочка была отобрана у кур, пытавшихся ее клевать. Бражник несколько дней прожил в картонной коробочке и послужил “игрушкой” для автора и его школьных друзей. Более детальных сведений об этой находке не сохранилось.

Сатурния большая (*Saturnia pyri* Denis & Schiffermüller, 1775). Во второй половине 1980-х и первой половине 1990-х гг. на приусадебном участке (имелось не-

скільки старовозрастних дерев'яв груши) не менше трьох раз були знайдені сбиті сильним ветром гусениці старших вікових і поймана имаго даного виду. Більше детальних свідчень об цих знахідках не збереглося.

Обыкновенная пчела-плотник (*Xylopa valga* Gerstaecker, 1872). Існують також неповні дані про зустріч на вивченій території самки в середині 1990-х гг., зберігається в колекції авторів. Даний екземпляр був ідентифікований В. Радченко, якому ми виражаємо свою признательність.

Таким чином, приведені дані про знахідки шести червонокнижних видів на заході Полтавської області мають певний інтерес як додаткові свідчення до опублікованого в "Червоній Книжці України" (1994, 2009).

Література

- Червона Книга України. Тваринний світ / Ред. М.М. Щербак. - К.: Укр.енциклопедія, 1994. - 463 с.
Червона книга України. Тваринний світ / Ред. І.А. Акімов. - К.: Глобалконсалтинг, 2009. - 600 с.

ЗНАХІДКИ БРАЖНИКА МЕРТВА ГОЛОВА В КАНІВСЬКОМУ ПРИРОДНОМУ ЗАПОВІДНИКУ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ

В.М. Грищенко, Є.Д. Яблонівська-Грищенко
Канівський природний заповідник

FINDS OF *ACHERONTIA ATROPOS* LINNAEUS, 1858 (LEPIDOPTERA, SPHINGIDAE) IN KANIV NATURE RESERVE AND OUTSKIRTS. Grishchenko V.N., Yablouovska-Grishchenko E.D. - *Nature Reserves in Ukraine*. 16 (1): 62. - 2 new finds of *Acherontia atropos* in 1994-1995 and 2009 were described.
Keywords: *Acherontia atropos*, distribution, Kaniv Nature Reserve.

ЗНАХІДКИ БРАЖНИКА МЕРТВА ГОЛОВА В КАНІВСЬКОМУ ПРИРОДНОМУ ЗАПОВІДНИКУ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЯХ. Грищенко В.М., Яблонівська-Грищенко Є.Д. - *Заповідна справа в Україні*. 16 (1): 62. - Описані 2 нові знахідки бражника мертва голова (*Acherontia atropos* Linnaeus, 1858) у 1994-1995 та 2009 рр.
Ключові слова: бражник мертва голова, поширення, Канівський природний заповідник.

НАХОДКИ БРАЖНИКА МЕРТВАЯ ГОЛОВА В КАНЕВСКОМ ПРИРОДНОМ ЗАПОВЕДНИКЕ И ЕГО ОКРЕСТНОСТЯХ. Грищенко В.Н., Яблонівська-Грищенко Е.Д. - *Заповідна справа в Україні*. 16 (1): 62. - Описаны 2 новые находки бражника мертвая голова (*Acherontia atropos* Linnaeus, 1858) в 1994-1995 и 2009 гг.
Ключевые слова: бражник мертвая голова, распространение, Каневский природный заповедник.

Бражник мертва голова (*Acherontia atropos*) як рідкісний вид занесений у всі три видання Червоної книги України. Зустрічається по всій території України, але у невеликій кількості, переважно поодинокі. У Канівському природному заповіднику за весь час доліджень відомо лише кілька знахідок. О.П. Кришталь (1947) зазначав, що бражник мертва голова зустрічається в лісо-яржунній (нагірній) частині заповідника. Остання знахідка зареєстрована у 1982 р. – 1 метелик був вивлений на пасіці на садибі заповідника (Павленко, Гончаров, 1997). З того часу повідомлень про знахідки в районі Канева не було. Точка на картах поширення виду відсутня і в довіднику по поширенню рідкісних видів (Некрутенко, 1988), і в обох останніх виданнях Червоної книги (Раєвський, 1994; Плющ, Раєвський, 2009).

Нами отримані відомості про знахідки цього бражника протягом останніх десятиліть у Канівському заповіднику та його околицях.

О.Д. Полішко (особ. повід.) знайшов мертвого бражника неподалік центральної котельні за обводним каналом в м. Каневі влітку 1994 або 1995 р.

За повідомленням В.М. Салюк, влітку 2009 р. бражників мертва голова спостерігали мешканці вулиці в

Каневі, що прилягає до північної частини заповідника. Цілою зграйкою (близько десятка особин) метелики регулярно прилітали вечорами з лісу до квітів рути, висаджених у дворі. Одного засушеного метелика було передано для ідентифікації до заповідника.

Література

- Кришталь О.П. Канівський біогеографічний заповідник // 36. праць Канівського біогеограф. запов. - Київ: КДУ, 1947. - Т. 1, вип. 1. - 152 с.
Некрутенко Ю.П. Насекомые // Редкие и исчезающие растения и животные Украины. - Киев: Наукова думка, 1988. - С. 116-136.
Павленко О.М., Гончаров М.В. Комахи Канівського заповідника та його околиць, занесені до Червоної книги України // Заповідна справа в Україні. - 1997. - Т. 3, вип.2. - С. 68-70.
Плющ І.Г., Раєвський В.Ю. Бражник мертва голова // Червона книга України. Тваринний світ. - Київ: Глобалконсалтинг, 2009. - С. 168.
Раєвський В.Ю. Бражник мертва голова // Червона книга України. Тваринний світ. - Київ: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1994. - С. 136.